

Т. М. Агібалова

Харківський інститут фінансів УДУФМТ

**Вербалізація біблійного простору
в мовотворчості Лесі Українки
(на матеріалі драматичної поеми «Вавилонський полон»)**

Агібалова Т. М. Вербалізація біблійного простору в мовотворчості Лесі Українки (на матеріалі драматичної поеми «Вавилонський полон»). У статті досліджуються лінгвостильові особливості вербалізації біблійного культуропростору в інтелектуальній парадигмі мовотворчості Лесі Українки. Аналізується мовно-естетичний потенціал афористичних висловів, що інтелектуалізують словесний корпус драматичних поем та аутосемантизують стрижневі коди культурософії письменниці.

Ключові слова: *інтелектуалізація, афористичність, ідіостиль, мовна картина світу, культурний простір, мовна особистість.*

Агибалова Т. Н. Вербализация библейского пространства в языковом творчестве Леси Украинки (на материале драматической поэмы «Вавилонский плен»). В статье исследуются лингвостилистические особенности вербализации библейского культурного пространства в интеллектуальной парадигме языкового творчества Леси Украинки. Анализируется языковой эстетический потенциал афористических выражений, которые интеллектуализируют словесный корпус драматических поэм и аутосемантизируют стержневые коды культурософии писательницы.

Ключевые слова: *интеллектуализация, афористичность, идиостиль, языковая картина мира, культурное пространство, языковая личность.*

Agibalova T.M. Verbalization of biblical space in Lesya Ukrainka's creative work (based on the material of «The Babylonian captivity» dramatic poem). The article deals with the linguostylistic peculiarities of verbalization of the biblical cultural space in intellectual paradigm of Lesya Ukrainka's language creative work. The language aesthetic potential of aphoristic expressions that intellectualize the verbal body of dramatic poems and autosemantise the core codes of writer's culturosofia are analyzed.

Key words: *intellectualization, aphoristic character, idiostyle, language picture of the world, cultural space, language personality.*

У лінгвальній системі координат сучасної атропоцентричної парадигми дослідження мовної особистості постулюється в категоріях онтологічного та гносеологічного дискурсів. Мова починається безпосередньо й одночасно з першим актом рефлексії, «коли людина з п'ятьма пристрастей, в якій об'єкт поглинається суб'єктом, пробуджується до самосвідомості — тут і виникає слово, а також перше спонукання людини до того, щоб раптово зупинитись, оглядітись й визначитись» [5:301].

Інтелектуальний формат особистості зумовлює вербалізацію спадкоємності культурних цінностей в межах будь-якого часопростору. У зв'язку з цим увага дослідників акцентується не на окремих фрагментах мовної картини світу homo sapiens, а на генезисі мовомислення індивідуума як інтерпретації моделі інтелектуального конструювання світу (Ю. Степанов, Н. Арутюнова, Ю. Карпенко, М. Кочерган, С. Єрмоленко, Л. Лисиченко,

О. Тараненко, В. Русанівський, О. Муромцева, О. Селіванова, Л. Мацько, Л. Шевченко та ін.). На думку А. Бергсона, «знаки людської мови характеризуються не узагальненістю, але рухливістю. Знак інстинкту є знак природний, знак інтелекту — рухливий» [2 : 170].

Цариною естетичного та інтелектуального персоніфікованого ідеалу є письменницька мовотворчість, що об'єктивує в мовно-естетичних знаках актуальні фрагменти концептуальної картини світу митця. Вербалізатори авторської рецепції буття всесвіту є маркерами еволюційних зрушень, наявних у літературній мові певного періоду. Оскільки в контексті християнських витоків української ментальності культурні універсуми на позначення біблійного хронотопу відбивають моделі інтерпретації загальнолюдських світових цінностей, вважаємо за актуальне з'ясувати засоби і прийоми вербалізації культуропростору часів Вавилонського полону в мовній

рецепції Лесі Українки. Мовна експресія, контекстуальна амбівалентність вербалізаторів концептосфери психічних станів і почуттів формують інтелектуальну парадигму картини світу авторки. На думку професора Л. Лисиченко, «у творах, всеосяжних за тематикою, історичними та географічними умовами, письменниця показувала блискучі зразки використання української мови для передачі найскладніших понять, своєю мовною практикою вона збагачувала і розвивала різні функціональні стилі мови, вводючи у художні твори нові шари лексики» [8:288].

Диференційними ознаками словотвірної практики Лесі Українки були саме інтеграція виражальних можливостей мовлення, пошук нових словотвірних моделей, нюансування значення тощо. Визначаючи код творчості письменниці, науковці «пропонують різноманітні ключі, але поки що нема жодного універсального, який би охопив цілісність цього національного феномену й не нехтував його окремими гранями» [7:4]. Мета нашої розвідки — дослідити мовностильову специфіку репрезентації біблійного простору в словесній палітрі драматичної поеми Лесі Українки «Вавилонський полон». Осягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

— з'ясувати мовностильові засоби вербалізації біблійної семіосфери в тексті;

— виокремити та угрупувати мовні сполуки афористичного змісту, визначити їх стилістичну функцію.

Сучасна лінгвістична думка апелює до досвіду Біблії в інтерпретації інтелектуальної еволюції української літературної мови. На роль Старого й Нового Заповіту і передусім Псалтиря як першої християнської книги, перекладеної слов'янськими першовчителями, на книжну культуру слов'ян і «першу літературну загальнослов'янську мову» дослідники вказують часто й аргументовано [4; 11]. Лінгвістичний дискурс щодо вербальної репрезентації біблійної символіки, «мотивує <...> питання про генезис й інтелектуальну спадкоємність цінностей, що є концептуальним структуруванням неемпіричних об'єктів, представлених як культурні ідеали, взірці, котрі об'єднують цивілізацію і тим самим її гармонізують» [11:261]. Жанрова специфіка Біблії в християнському світі зумовлює інтерпретацію її як першооснови знань про всесвіт, «упорядника» всього суцього на землі. Книга Книг має відповідати на всі питання світової історії людства, акумулювати досвід пращурів, проорокувати майбутній поступ сві-

тової цивілізації. Павло Флоренський наголошував, що культура — це «хронічна недуга бунту проти Бога», але насправді побудова культури «визначається духовним законом». Для української ментальності, на думку дослідників, тексти Біблії «не були *формами свідомості* (виділено нами — Т. А.), тотожними до рефлексивної традиції, — вони становили основу, зразок, найвищий ідеал писемної літератури» [11:290].

Мовно-естетичні знаки культури біблійного походження, що стали складовою ідіостиллю Лесі Українки, зазнавши в процесі функціонування змін і трансформацій, властивих мовним одиницям як елементам лінгвістичного простору художнього твору, об'єктивуються такими мікроконтекстами: *посипає голову попелом* [10:130]; *роздирати на собі одержу* [10:130]; *за гріх батьків* [10:131]; *покутуєм безвинно батьків долг* [10:132]; *Іудин лев ограбував кошару / Ізраїлю і розігнав овець* [10:133]; *до каменя того, що не здійнявся / на мене у руці мого народу* [10:145]; *Чому ж ти їм не кинув просто в вічі, / що і для них ще прийде судний день* [10:142]; *була моя правниця дужа* [10:146].

Культуроцентричний тип філософування, що вербалізується в словесно-образній моделі всесвіту Лесі Українки, дає підстави стверджувати, що до біблійного тексту, його образної системи та естетики слова письменниця зверталась як до джерела творчості. Енергетика ідей, які вона черпала з канонізованих священних текстів, продовжується, розвивається і творчо інтерпретується в етнокодах її художнього мовосвіту.

Диференційна ознака словесно-образного простору драматичних поем Лесі Українки біблійного циклу — афористичність мовлення. Інформативна ємність та експресивна потужність авторських лаконізмів, що мають значне смислове навантаження (лінгвокультурологічне, лінгвософське, історіософське), сприяють естетичному ефекту, символізують текст, інтелектуалізують мовлення. Ідіолектне наповнення й жанрова природа афористичних висловів, витворених поетесою в межах полікультурного континууму її світовідчуття, антропоцентризм мислення сприяють аутосемантизації стрижневих кодів її культурософії, наближаючи їх до універсальних моделей інтерпретації буття всесвіту. У цьому полягає інтелектуалізаторська функція письма Лесі Українки, яка у світовому історико-літературному процесі належить до найпочесніших репрезентантів етнічних мов і літератур: її мовний афоризм — лінгво-естетичний здобуток

національного дискурсу, витворений в руслі творчої настанови письменниці — на національній ниві плекати найкраще з цивілізаційних здобутків людства. Як зазначає С. Кочерга, «тексти Лесі Українки, як і будь-які глибокі мистецькі творіння, що набирають значення послань до нащадків, володіють таємницею «палімпсестності», багатшаровості, якій немає кінця» [7:4]. Як свідчить наукова література, афоризми, як і прислів'я та сентенції, «інкрустуються» в тексті й характеризуються інтертекстуальністю [6:276].

Аналіз лексичного матеріалу дає підстави стверджувати, що афористичні конструкції, які виконують роль вербалізаторів біблійного простору в драматичній поемі «Вавілонський полон», за семантико-стилістичною функцією стрижневого компонента можна розділити на 4 групи:

1) висловлювання дидактичного характеру з іменником або дієсловом у ролі семантичного центру, марковані чітко вираженим стягінням синтаксичної і лексичної форми, покликаним закріпити зміст: *Умерлих не катують вороги* [10:131]; *Щасливе лоно те, що не родило, / щасливі груди, що не годували* [10:131]; *Шкода і говорити до глухого* [10:135]; *Неволею не докоряють бранцям* [10:136]; *З неволи батька тяжко годуватись* [10:138]; *золото пече, не тільки сяє* [10:137]; *Холодна капля камінь пробиває, — / чи ж не проймуть гарячі сльози серце* [10:139]; *Гордощі не личать / невільникам* [10:137]; *Гнітить нас ганьба тяжче від кайданів, / гризе нас гірше, ніж залізні пута* [10:146]; *Східна лиш отрутою говорить, / але не всіх отрута досягає!* [10:143];

2) імперативні конструкції: *Терпінь кайдани, то несвіцький сором, / забудь їх, не розбивши, гірший стид* [10:146]; *Не міряй ти безмірного безкраїм* [10:139]; *Нехай тебе годують батько-мати, / коли не вчили заробляти хліба* [10:137]; *Нехай, / хто має хліб, віддасть отій дитині, / а я прийму від бранців і каміння* [10:138]; *Нехай не скажуть, / що ми лишили правду на руїнах* [10:137]; *Не руш моєї арфи, бо невинна / вона з моїх гріхів!* [10:134]; *проклятим начинням не взивай святої арфи!* <...> *ні одна струна у неї / не щиро зроду не бриніла* [10:134];

3) риторичні питання: *що змусило тебе продати слово?* [10:137]; *Чого ж так праця батьківська пече?* [10:137]; *Мене тут судять, чи могого батька?* [10:138]; *Чи ж ти багато заробив за пісню* [10:143]; *Чи тільки й світа, що в Єрусалимі?* [10:142]; *Хто ж візьме бранку за дружину шлюбну?* [10:139]; *То як же зрозуміють рідну пісню? / А по-*

чужому як її співати? [10:143]; *Який прокльон страшніший над мовчання?* [10:145];

4) синтаксичні сполуки для об'єктивації контекстуальних афоризмів, семантичний план яких зумовлений вертикальним контекстом (за визначенням О. Ахманової, вертикальним називається «історико-філологічний контекст даного літературного твору і його частин») [1:49]: *Ну, небагато за такі пісні / заробиш в Вавілоні* [10:138]; *Заснув господь Ізраїля на небі* [10:146]; *Живий Ізраїль, хоч і в Вавілоні* [10:146]; *Між вербами бринять ще наші арфи* [10:146]; *І з того часу я прокляв пісні, / що викликають сльози в переможців* [10:141].

Наведені приклади дозволяють зробити висновок, що авторська інтерпретація мовно-знакових форм християнської символіки сприяє піднесенню стилістичної тональності твору, задає пафосність та експресивність. Письменниця синтезує образний потенціал біблійної семіосфери з позицій націокультурної парадигматики українського етносу.

Лексичний шар вербалізованих націосимволів, що концептуалізують мовопростір драматичної поеми «Вавілонський полон» (*садочок, виноградник, лоза, ягідки*), з одного боку, має витоки у біблійному тексті та об'єктивує мотив Едемського Саду, з другого — набуває метафоризованої абстрактності у лінгвостилістичній рецепції Лесі Українки, виформовується в руслі української етнопсихології: Л. Шевченко зазначає: «Українська пісенна традиція, а відповідно, й літературна, *сад — виноград* називає у числі найпершої характеристики картини світу українця: *сад — виноград, жито, поле, біла хата, ставок, тополя, калина і т.д.*» [11:268]. Символічний смисл цих мовних одиниць у тексті драматичної поеми інтенсифікується антитезами, що передають контраст між пишним цвітінням батьківського саду і руїною, занепадом, спричиненими ворогом: *рясний виноград — погоріла лоза* [10:144], *препшаний садочок — краса спеліла* [10:144].

Витоки біблійного символізму простежуємо в актуалізації мотиву золотого персня, що в творчій інтерпретації Лесі Українки є знаковим атрибутом ідентифікації запроданця, який зрікся рідної оселі і заключив новий духовний «шлюб», але вже не з Христом, а з ворогом: *Твій батько й персні золоті приносить, / не тільки хліб* [10:137]; *А певне за пісні, що вихваляли / потузу вавілонську, заробив / ти не одну обручку щирозлоту?* [10:143].

В мовопросторі «Вавілонського полону» Лесі Українки представлені всі основні типи

семантичних суб'єктів, що корелюють з семантичними класами предикатів, тобто ознакою, властивістю, подією, станом, процесом, дією. Авторка послуговується об'єктивованими у відмінкових моделях сполуками, часто позначеними певним ступенем метафоричності, що семантично й стилістично навантажені символічністю, підвищеним пафосом, моралізаторськими настановами у традиціях священного письма. Лінгвістичний аналіз доводить, що найбільш продуктивними з них є:

1) генітивні сполуки, репрезентовані моделями «іменник на позначення особи або психічного стану + іменник, що «виконує роз'яснювальну функцію, доповнюючи предметно-смыслову ущербність граматично основного слова» [9:24]: *гріх батьків, нечесть прадідів, пророк ганьби, гадюка жалю, пісні полону, сльози неволі, гордині ріг, плід безчестя, сини розпусти, пісні сліз, пісні слави, німота смерті, дім роботи, двір неволі, одежа честі, зола ганьби, порох ганьби, проказа неслави*;

2) синтаксичні конструкції, об'єктивовані в моделях «дієслово + орудний відмінок семантичного суб'єкта»: *отрутою говорить, сміхом обізвалися, неволею не докоряють, соромом горить, не покривайте ганьбою, рикає гнівом, мудрістю відзначив, промовляє не то снівом, не то скаргою, кров'ю обізвалися, заридали — мовчанням*.

Як свідчить наукова література, дистинктивною ознакою таких конструкцій є зміщення енергетичного центру висловлювання, з якого надходить імпульс, що виформовує алгоритм розвитку подій у ситуації мовного вибору, внаслідок цього в сполучі простежуються смислові зрушення та контекстуально зумовлене переакцентування в семантичній структурі. Аналіз мовної фактології показав, що в ідіолекті Лесі Українки дієслівні значення, на відміну від іменникових, рідше є метафоричними утвореннями. Як зауважує О. Олексенко, «основу семантики конструктивно зв'язаних значень дієслів складає не денотативне, як у іменника, а сигніфікативне значення» [9:24].

Мовностильова унікальність простору драматичної поеми «Вавілонський полон»

формується і засобами лінгво-естетичної актуалізації знакових понять різних культурних континуумів:

1) зооморфізмами: *нільські ящури* [10:141]; *східна* [10:143]; *газель* [10:146]; *барс* [10:146]; *лев* [10:146];

Великий шар слів на позначення культуропростору часів Вавілонського полону належить до безеквівалентної лексики (такі мовні одиниці використовуються письменною як в авторських ремарках, так і в мові персонажів). Вони складають три підгрупи:

2) оніми на позначення давньосхідного, біблійного вертикального та горизонтального географічного простору: *Порфір* [10:143]; *Едом* [10:142]; *Мізраїм* [10:143]; *Офір* [10:142]; *Сідон* [10:143]; *Тір* [10:129]; *Євфрат* [10:129]; *Тір* [10:143]; *Палестина* [10:143];

3) імена на означення представників єврейських і семітських племен (міфологічних та історичних): *левїт* [10:129]; *Аморей* [10:142];

4) оніми на означення богів, міфічних постатей: *Молох* [10:136]; *Адонаї* [10:130]; *Ассур* [10:142]; *Амон* [10:142]; *Амалек* [10:142].

Висновки. Аналіз драматичної поеми «Вавілонський полон» доводить акцентування та максимальне розширення звуко-смыслових потенцій біблійних образів і мотивів у контекстуальному просторі твору, використання їх для семантико-експресивної активізації інтелектуального потенціалу художнього тексту. Мовностильова унікальність творчої манери Лесі Українки виявляється, поперше, у щільності добору стильових прийомів і способів вербалізації понять на позначення різних часів і різних культуропросторів у поетиці однієї текстової структури, по-друге, у витонченій афористичності й образності письма, що в контексті мовно-літературного процесу кінця ХІХ — початку ХХ століття інтерпретується як тенденція до інтелектуалізації мови.

Перспективи дослідження. В подальшому передбачається дослідження продуктивних моделей вербалізації єгипетського культуропростору в мовотворчості Лесі Українки.

Література

1. Ахманова О. С. «Вертикальный контекст» как филологическая проблема / О. С. Ахманова, И. В. Гюббенет // Вопр. языкознания. — 1977. — № 3. — С. 47—54.
2. Бергсон А. Творческая эволюция. / А. Бергсон / Пер. с фр. — М. : Кучково поле, 2006. — 383 с.

3. Бондар М. В. Активні лексико-семантичні процеси в мові художньої прози кінця ХХ — початку ХХІ століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / М. В. Бондар. — К., 2004. — 19 с.
4. Верещагин Е. М. Два исследовательских инструмента в приложении к концепции русской Библии митрополита Филарета (Дроздова) / Е. М. Верещагин // Вопросы языкознания. — 1998. — № 5. — С. 53—66.
5. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон. Гумбольдт / Пер. с нем. — М. : Прогресс, 2000. — 400 с.
6. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. — 325 с.
7. Кочерга С. О. Інтелектуальна парадигма культурософії Лесі Українки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Кочерга. — Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. — 2010. — 176 с.
8. Лисиченко Л. А. Ці невичерпні глибини мови : монографія / Л. А. Лисиченко. — Х. : ТОВ «Цифра Прінт», 2011. — 304 [4] с.
9. Олексенко О. А. Типологія граматично зв'язаних значень слів / О. А. Олексенко. — Харків : ХДПУ, 1999. — 136 с.
10. Українка Леся. Зібрання творів : у 5 т. / Леся Українка. — К. : Держлітвидав, 1951 — 1956. — Т. 2. — 1951. — 683 с.
11. Шевченко Л. І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : монографія / Л. І. Шевченко. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. — 478 с.